

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی

عنوان

بررسی ارجاع در آثار مولفان خردسال با تکیه بر متغیر جنسیت

استاد راهنما

دکتر محمد دبیر مقدم

استاد مشاور

دکتر یحیی مدرسی تهرانی

پژوهشگر

زهرا حسینی خو

دی ماه ۱۳۹۲

تقدیر:

خدای را سپاس گزارم که به نگارنده این سطور قدرت داد تا تلاش خود را به کار بسته ، رهرویی نوپا در امر پژوهش زبان شیرین فارسی باشد . قدم نهادن در این مسیر را مدیون لطف و بزرگواری اساتید برجسته زبان شناسی ایران هستم و از این رو بر خود لازم میدانم از زحمات آن بزرگواران قدردانی نمایم:

از استاد ارجمندم، دکتر محمد دبیر مقدم، سپاس گزارم که با توصیه های ارزشمند و بردباری مثال زدنی راهنمای انجام این رساله بودند.

قدران استاد فرزانه ام، دکتر یحیی مدرسی تهرانی هستم که با مهر پدرانہ مرا از نظرات هوشمندانه خود بهره مند ساختند.

از استاد گرامی، دکتر مصطفی عاصی، بخاطر همراهی و یاری بی دریغ شان در تسهیل مسیر آموزشی خویش سپاس گزارم.

به علاوه از مجموعه محترم تحصیلات تکمیلی آقایان دکتر هادی و کیلی، دکتر عبدالرسول عمادی، دکتر عبدالرحمن حسنی فر و آقای محسن شیردل به واسطه همکاری های ارزنده شان متشکرم.

در پایان از خانواده عزیزم بابت پشتیبانی بی دریغ و از دوستان مهربانم سرکار خانم مریم مسگرخویی و آقایان بهزاد اصغری، مهدی رستمی و مهرداد بردبار به دلیل همراهی راهگشای شان تشکر می کنم.

به "امید" که بذر هویت ماست
و به مهدی عزیزم
که تبلور راستین "امید" است.

چکیده

بخش عظیمی از دستاوردهای زبان‌شناسی نوین بی‌شک متأثر از زبان‌شناسی نقش‌گرا و رویکردی است که متسیوس و هم‌رایان او پی‌نهادند و هلیدی آن را گسترش داد.

بررسی پیش‌رو، کوشیده است با بهره‌گیری از انگاره دستور نقش‌گرای نظاممند هلیدی و به‌ویژه با پیروی از انگاره انسجام او، به بررسی روند فراگیری کاربرد ابزارهای انسجامی نظیر ارجاع، تکرار، حذف و مانند آن در روایت‌های کودکان بپردازد و به علاوه با در نظر داشتن مولفه جنسیت، تفاوت کاربرد این مولفه‌های گفتمانی را مورد بررسی قرار داده، تصویری از روند فراگیری گفتمان در کودکان به دست دهد.

پژوهش پیش‌رو کتابخانه‌ای و مبتنی رویکرد بر هلیدی و حسن به مقوله انسجام است. داده‌های پژوهش برگرفته از داستان‌های دو گروه کودکان ۴-۵ و ۵-۶ ساله است که با توجه به عامل جنسیت تفکیک و مقایسه شده‌اند و در نهایت به پرسش‌هایی درباره روند تغییر میزان کاربرد این ابزار در نوشتار کودکان در سنین پیش از دبستان پاسخ داده‌است.

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که با بالا رفتن سن کودکان، میزان کاربرد برخی از ابزارهای انسجامی ثابت مانده و رویکرد کودکان به کاربرد برخی دیگر از این ابزار تغییر می‌نماید. به علاوه نشانه‌هایی از تغییر در الگوی کاربرد برخی از ابزارهای انسجامی نظیر ارجاع با توجه به جنسیت راوی مشاهده شده است. چنان‌چه در استفاده از انواع ارجاع برون‌متنی، درون‌متنی، پیش‌مرجعی و پس‌مرجعی مواردی از تمایل گروه دختران به کاربرد الگوهای نشان‌دار ارجاع دیده شده‌است.

نگارنده با به‌دست دادن توصیفی از الگوی روایی و کاربرد ابزارهای انسجام در روایت‌های کودکان کوشیده است تصویری روشن از دانش زبانی کودکان قبل از آموزش رسمی زبان فارسی در دبستان ترسیم نماید تا مولفان کتاب‌های درسی بتوانند محتوای آموزشی متناسب با دانش کودکان تالیف نمایند.

کلمات کلیدی: انسجام، ارجاع، حذف، جای‌گزینی، فراگیری، گفتمان، جنسیت.

فهرست مطالب

۱- فصل اول: کلیات پژوهش.....	۱
۱-۱ مقدمه.....	۲
۱-۲ موضوع پژوهش.....	۵
۱-۳ هدف پژوهش.....	۶
۱-۴ اهمیت پژوهش.....	۶
۱-۵ پرسش‌های پژوهش.....	۷
۱-۶ فرضیه‌های پژوهش.....	۷
۱-۷ روش‌شناسی پژوهش.....	۷
۱-۸ سازمان‌بندی پژوهش.....	۸
۲- فصل دوم: مباحث نظری.....	۹
۲-۱ مقدمه.....	۱۰
۲-۲ انسجام.....	۱۱
۲-۲-۱ انسجام واژگانی.....	۱۱
۲-۲-۱-۱ تکرار.....	۱۱
۲-۲-۱-۲ هم‌معنایی.....	۱۲
۲-۲-۱-۳ هم‌آیی.....	۱۲
۲-۲-۲ انسجام دستوری.....	۱۲
۲-۲-۲-۱ جایگزینی.....	۱۳
۲-۲-۲-۲ حذف.....	۱۳
۲-۲-۲-۳ ربط.....	۱۴
۲-۲-۲-۴ ارجاع.....	۱۵
۲-۲-۲-۴-۱ طبقه‌بندی ارجاع.....	۱۶

۱۶	.....۱-۱-۴-۲-۲-۲ ارجاع شخصی
۱۷	.....۲-۲-۴-۲ ارجاع فارسی
۱۷	.....۲-۳ گفتمان
۱۸	.....۱-۳-۲ تحلیل گفتمان
۱۹	.....۲-۳-۲ متن
۲۱	.....۳- فصل سوم: پیشینه مطالعات
۲۲	.....۱-۳-۱ مقدمه
۲۳	.....۲-۳ پژوهش‌های خارجی
۲۳	.....۱-۳-۲ اودانل و همکاران
۲۳	.....۲-۳-۲ گرول
۲۳	.....۳-۳ پژوهش‌های داخلی
۲۳	.....۱-۳-۳ فضل‌علی
۲۴	.....۲-۳-۳ فخام‌زاده
۲۴	.....۳-۳-۳ محمدابراهیمی
۲۴	.....۴-۳-۳ عابدی
۲۵	.....۵-۳-۳ موسوی
۲۶	.....۶-۳-۳ مظفرزاده رودسری
۲۶	.....۷-۳-۳ نصرآزادانی
۲۶	.....۸-۳-۳ شوق‌الشعرا
۲۷	.....۹-۳-۳ حسن‌نیا
۲۷	.....۱۰-۳-۳ داعی‌دهقی
۲۸	.....۱۱-۳-۳ هاتف‌حقی
۲۸	.....۱۲-۳-۳ ذوقدارمقدم شهرکهنه
۲۹	.....۱۳-۳-۳ کاووسی‌نژاد

۲۹	.....۳-۳-۱۴ خضایی یازندی
۳۰	.....۳-۳-۱۵ زکی پور لوخی
۳۰	.....۳-۳-۱۶ حسینی معصوم
۳۱	.....۳-۳-۱۷ نورمحمدی
۳۲	.....۴- فصل چهارم: توصیف و تحلیل داده‌ها
۳۳	.....۴-۱ مقدمه
۳۴	.....۴-۲ متغیرها
۳۴	.....۴-۲-۱ سن
۳۴	.....۴-۲-۲ جنسیت
۳۴	.....۴-۳ نوع مطالعه
۳۴	.....۴-۴ جمعیت مورد مطالعه
۳۵	.....۴-۵ روش جمع‌آوری داده‌ها
۳۶	.....۴-۶ مشکلات و محدودیت‌ها
۳۶	.....۴-۶-۱ محدودیت‌های قابل کنترل
۳۶	.....۴-۶-۱-۱ سن
۳۶	.....۴-۶-۱-۲ جنسیت
۳۶	.....۴-۶-۲ محدودیت‌های غیرقابل کنترل
۳۷	.....۴-۷ نمودارهای کاربرد ابزار انسجامی در داستان‌های دختران ۴-۵ ساله
۵۱	.....۴-۸ نمودارهای کاربرد ابزار انسجامی در داستان‌های دختران ۵-۶ ساله
۶۷	.....۴-۹ نمودارهای کاربرد ابزار انسجامی در داستان‌های پسران ۴-۵ ساله
۸۰	.....۴-۱۰ نمودارهای کاربرد ابزار انسجامی در داستان‌های پسران ۵-۶ ساله
۹۶	.....۴-۱۱ جدول‌ها
۱۰۳	.....۵- فصل پنجم: خلاصه و نتیجه‌گیری

۱۰۴	۵-۱ مقدمه.....
۱۰۵	۵-۲ بحث و نتیجه‌گیری.....
۱۰۵	۵-۲-۱ مقایسه نتایج در گروه سنی ۴-۵ ساله دختران و پسران.....
۱۰۷	۵-۲-۲ مقایسه نتایج در گروه سنی ۵-۶ ساله دختران و پسران.....
۱۰۸	۵-۳ پاسخ به فرضیه‌های پژوهش.....
۱۰۹	۵-۴ پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی.....
۱۱۰	پیوست‌ها .....
۱۱۰	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی.....
۱۱۱	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی.....
۱۱۲	فهرست اشخاص.....
۱۱۳	کتابنامه.....
۱۱۶	داستان‌های دختران ۴-۵ ساله.....
۱۲۴	داستان‌های دختران ۵-۶ ساله.....
۱۳۶	داستان‌های پسران ۴-۵ ساله.....
۱۴۳	داستان‌های پسران ۵-۶ ساله.....
۱۵۳	نمونه تحلیل داده‌ها.....

فصل اول

کلیات پژوهش

A M مقدمه

نخستین گام‌های زبان‌شناسی نوین را سوسور برداشت، آن زمان که موضوع زبان‌شناسی را تمامی نموده‌های زبانی انسان دانست و از طرح دوگانه در زمانی/هم‌زمانی سخن گفت و زبان‌شناسی را از تاریخ به اکنون متوجه ساخت. در این راستا زبان‌شناسی با رویکردهای گوناگونی رشد نمود که هر کدام خوانش خود را از آموزه‌های سوسور دارد. زبان‌شناسی امروز شاهد سه رویکرد مسلط است که تفاوت‌ها و تقابل‌های

واضحی با یکدیگر دارند. دبیرمقدم (۱۳۹۰ : ص ۹) این سه رویکرد را با عنوان زبان‌شناسی زایشی، زبان-شناسی نقش‌گرا و زبان‌شناسی شناختی برشمرده است.

از دهه شصت میلادی به این سو پدیده متن به عنوان واحد بررسی و تحلیل زبان‌شناختی مورد توجه قرار گرفته؛ رفته رفته نقشی غیرقابل انکار در مطالعات زبان‌شناختی برعهده گرفت. نمونه‌ی اعلای رویکرد متن‌محور دستور نقش‌گرای نظام‌مند^۱ یا نقش‌گراست که ام. ای. کی. هلیدی^۲ پی‌نهاد. زبان‌شناسی نقش‌گرا پیشینه‌ای طولانی در تاریخ زبان‌شناسی دارد، چنان‌که متن در نیمه‌ی آغازین این سده، در آثار ویلم متسیوس^۳ پایه‌گذار و از چهره‌های مشهور مکتب پراگ نمود یافته بود. زبان‌شناسان دیگری چون لباو^۴ و گامپرز^۵ و مردم‌شناسانی چون هایمز^۶ نیز از پیوند و کنش متقابل میان زبان و جامعه سخن گفتند. مجموعه‌آرای آنان به علاوه رویکرد یاکوبسن^۷ و گرایس^۸ مطالعات زبان‌شناسی زایشی را به سوی پذیرش کاربردشناسی زبان در کنار دیگر بخش‌های زبان‌شناسی سوق داد. پس از آن بود که نگره نقش‌گرای افرادی مانند سیمون ریک^۹، تالمی گیوون^{۱۰} و مایکل هلیدی شکل گرفت و در کنار آراء امیل بنونیست^{۱۱} و آندره مارتینه^{۱۲} پیکره زبان‌شناسی نقش‌گرا را تشکیل داد که در عین اشتراک، تفاوت‌هایی بنیادین با یکدیگر دارند. در حوزه زبان فارسی مطالعات بسیاری در چارچوب نقش‌گرایی و بطور مشخص انگاره هلیدی صورت گرفته است که همه و همه در جهت شناخت زبان فارسی و ارائه تحلیل‌های کارآمد از آن است. در میان آثار و بررسی‌هایی که بر زبان فارسی متمرکز است، آثار حوزه کودکان چشمگیر و با اهمیت است. رساله حاضر نیز از آن دست است. ناگفته پیداست که مسئله‌ی آموزش کودکان در سنین تاثیرگذار کودکی همواره یکی

---

1. Systemic Functional Grammar

2. M.A.K Halliday

3. Vilém Mathesius

4. William Labov

5. John J. Gumperz

6. Dell Hymes

7. Roman Ossiopowitsch Jakobson

8. Paul Grice

9. Simon Rik

10. Thomas Givón

11. Emile Benveniste

12. André Martinet

از دغدغه‌های اصلی و اساسی هر جامعه‌ای محسوب شده است. اهمیت کیفیت یادگیری و نحوه آموزش موجب شده تا هر ساله تلاش‌های بسیاری در جهت ارتقاء سطح آموزشی کودکان صورت گیرد.

در بررسی حاضر نگارنده می‌کوشد با بهره‌گیری از نظریه زبانی نقش‌گرا، به بررسی آثار راویان خردسال پرداخته، با ارائه توصیفی از زبان آنان، خصوصا در حوزه کاربرد ابزارهای انسجامی نظیر ارجاع، حذف، جایگزینی، تکرار و پیوندهای ربطی/نقش‌نماهای گفتمانی، روند بروز آن‌ها را در دوره فراگیری زبان کودک نشان دهد.

چارچوب نظری مورد استفاده در این بررسی دستور نقش‌گرای نظاممند است که توسط مایکل هلیدی ارائه شده است. این رویکرد، سازوکاری شفاف از تشخیص مبتدا و خبر (یا آغازگر و پایان‌بخش) و ابزارهای انسجامی در جملات متن به دست می‌دهد و از این‌رو چارچوب توصیفی و تحلیلی مناسبی برای این تحقیق فراهم آورده است.

هلیدی و متیسن^۱ (۲۰۰۴) در نظریه خود سه فرانش در بند لحاظ می‌کند: فرانش تجربی، فرانش بینافردی^۲ و فرانش متنی^۳. وی فرانش متنی را مشتمل به دو نقش مبتدا^۴ (یا آغازگر) و خبر^۵ (یا پایان-بخش) می‌داند. در این رویکرد مبتدا نقطه شروع پیام بوده و خبر در واقع بخشی از پیام است که مبتدا در آن گسترش می‌یابد.

در بررسی حاضر، این تعریف مبنای تفکیک جملات قرار گرفته است. روش کار به این صورت است که در ابتدا با بهره‌گیری از روش‌های تحلیل کلام آثار تولید راویان خردسال به تفکیک جنسیت و سن مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس با توجه به انگاره ارائه شده در باب انسجام، موارد استخراج شده مورد کنکاش قرار می‌گیرند که نخست نشان دهند چه تفاوتی میان فراگیری مولفه‌ی گفتمانی ارجاع به مثابه پدیده‌ای متعلق به توانش ارتباطی و کاربردشناختی با فراگیری مولفه‌های صرفا متعلق به توانش زبانی زبان مادری در کودک مشاهده می‌شود؟ دوم آن که جنسیت راوی در نوع و میزان بکارگیری این مولفه چه تاثیری دارد؟

---

1. Christian.M.I.M. Matthiessen
2. experimental Metafunction
3. textual Metafunction
4. theme
5. rheme

۲- موضوع پژوهش

دبیرمقدم (۱۳۹۰: ۱۲۱-۱۲۲) هلیدی را احیاگر رویکرد نقش‌گرایی می‌داند و او را تداوم‌دهنده راه مکتب‌های پراگ و لندن معرفی می‌کند. او رویکرد هلیدی را رویکردی جامعه‌شناختی و نشانه‌شناختی به زبان می‌داند که اصولاً به ساخت‌های زبانی به عنوان شقوق و انتخاب‌هایی متعلق به محور جانشینی عنایت دارد. او متذکر می‌شود که در منظر هلیدی منشاء وجودی هر یک از این انتخاب‌ها و شق‌ها در واقع پاسخ-گویی به نیازی ارتباطی در جامعه است. به عبارتی دیگر می‌توان چنین استنتاج کرد که در این رویکرد متن ساخته می‌شود تا معنایی رد و بدل شود. یعنی هدف اصلی زبان انتقال معنی است و ساخت متنی کلام بر چگونگی سازمان‌بندی اطلاعات از ره‌گذر شیوه آرایش و ترتیب عناصر محتوایی کلام ناظر است. به تعبیر خود هلیدی و متیسن (۲۰۰۴: ص ۲۹) کارکردهای اصلی زبان عبارت‌اند از بیان تجربیات و نمایش روابط اجتماعی.

هلیدی و متیسن (۲۰۰۴: صص ۲۹-۳۰) سه لایه معنایی برای بند در نظر می‌گیرد که به طور همزمان

در هر بند حاضر هستند. او این لایه‌های معنایی را فرانش می‌نامد:

۱- فرانش اندیشگانی^۱ که حاصل تجمع دو فرانش تجربی و منطقی^۲ است و ناظر به این امر است که زبان آدمی، توانایی بازنمایی تجربه انسان را دارد.

۲- فرانش بینافردی^۳ که در آن کارکرد زبان به مثابه متعامل دیده می‌شود و ناظر است به ارتباط با افراد مورد خطاب.

M- فرانش متنی^۴ نیز با اموری از قبیل توالی گفتمان، سازمان‌دهی جریان گفتمان و ایجاد انسجام و

تداوم در گفتار سر و کار دارد.

---

1. ideational Metafunction

2. logical Metafunction

3. interpersonal Metafunction

در این رویکرد، معنای یک بند در واقع مجموع این هر سه لایه است. به عبارتی دیگر معنای بند، یا جمله، چیزی فراتر از مجموع معنای کلمات سازنده، یا حتی فراتر از معنای گزاره‌ای است. زبان‌شناسی نقش‌گرای نظاممند، فرانش متنی را به دو قسمت ساختاری تقسیم می‌کند که عبارت‌اند از ساخت مبتدا-خبر (یا آغازگر، پایان‌بخش) و ساخت اطلاع. ساخت آغازگر-پایان‌بخش شامل دو نقش است: آغازگر، نقطه عزیمت پیام هر بند است و پایان‌بخش عنصری دیگر در بند است که درباره مبتدا اطلاعاتی اضافی می‌دهد. در فرانش متنی عناصر دیگری نیز حضور دارند که به شکل‌گیری متن کمک می‌کنند. این عناصر و ابزارهای انسجامی به خواننده یا شنونده کمک می‌کند ارتباط معنایی میان عناصر متن را بازیابی نماید.

۳-۱ هدف پژوهش

در زبان فارسی عناصر گوناگونی برای ایجاد انسجام در متن به کار گرفته می‌شود. پیام از ره‌گذر چگونگی نسبت میان اجزای بند با یکدیگر و روابط میان اجزای بندهای گوناگون در شکل کلام منتقل می‌شود. از این‌رو وجود هر چه بیشتر ابزارهای انسجامی در متن به خواننده در فهم معنای مورد نظر نویسنده کمک شایانی می‌کند. هدف از انجام این پژوهش آن است که با مطالعه آثار راویان خردسال و بررسی الگوهای رایج انسجامی در آن توصیفی روشن از چگونگی فرآیند فراگیری مولفه‌های گفتمانی به دست داده شود. به عبارت دیگر این بررسی می‌کوشد تصویری از زبان کودکان پیش از دبستان نشان دهد که مولفان کتاب‌های درسی دوره دبستان بتوانند مناسب‌ترین الگوی تدریس زبان فارسی را اتخاذ نمایند.

۴-۱ اهمیت پژوهش

در زبان فارسی در حوزه نقش‌گرا و بطور مشخص انگاره‌های تائید تاکنون بررسی‌های بسیاری در حوزه انسجام و زبان کودکان صورت پذیرفته است اما قریب به اتفاق این بررسی‌ها در دوره دبستان و پس از آموزش رسمی زبان فارسی به آنان صورت گرفته است. تحقیق حاضر بر آن است که با بررسی آثار راویان

خردسال، نگاهی واقع‌بینانه‌تر به روند بروز مولفه‌های گفتمانی در زبان کودکان پرداخته، انگاره‌ی متناسب با این سیر برای آموزش کودکان ارائه دهد. به علاوه می‌کوشد با بررسی تاثیر مولفه جنسیت به این پرسش پاسخ دهد که آیا مولفه‌های گفتمانی و کاربرد آن با تغییر جنسیت تغییر می‌کنند یا خیر؟ نگارنده امیدوار است نتایج حاصله بتواند راه‌کارهایی سودمند به مولفان در جهت هرچه متناسب نمودن مطالب درسی دوره دبستان با روند فراگیری زبان کودک ارائه دهد.

۵-۱ پرسش‌های پژوهش

۱. چه تفاوتی میان فراگیری مولفه‌های گفتمانی به مثابه پدیده‌ای متعلق به توانش ارتباطی و کاربردشناختی با فراگیری مولفه‌های صرفا متعلق به توانش زبانی زبان مادری در کودک مشاهده می‌شود؟
۲. جنسیت راوی در نوع و میزان به‌کارگیری این مولفه چه تاثیری دارد؟

۶-۱ فرضیه‌های پژوهش

۱. به نظر می‌رسد روند شکل‌گیری گفتمان و بازنمایی مولفه‌های گفتمانی در روند فراگیری زبان در کودکان بخشی از همگانی‌های زبان باشد، به آن معنا که همزمان با فراگیری حوزه‌های زبانی، حوزه‌های گفتمانی نیز در زبان کودک شکل گرفته و رشد می‌یابد. از این رو گفتمان فراگرفته می‌شود و چنین نیست که کودک نخست ویژگی‌های صرفا زبان‌شناختی زبان مادری خود را فرامی‌گیرد و سپس مولفه‌های گفتمانی را می‌آموزد.
۲. به نظر می‌رسد جنسیت راوی نقشی موثر در میزان و نوع به‌کارگیری مولفه‌های گفتمانی دارد.

۷-۱ روش‌شناسی پژوهش

فصل‌های دوم و سوم این پژوهش مربوط به پیشینه مطالعات در حوزه ابزارهای انسجامی و نیز معرفی چارچوب نظری دستور نقش‌گرای نظاممند هلیدی با استفاده از منابع مختلف و با روش کتابخانه‌ای انجام گرفته است. برای فصل چهارم ابتدا داده‌ها به صورت میدانی جمع‌آوری شد و سپس مورد بررسی قرار گرفت.

جامعه آماری به کار گرفته شده برای استخراج الگوهای ابزارهای انسجامی عبارت است از داستان‌های کودکان زیر سن دبستان که در شماره‌های سال‌های ۸۵ تا ۹۱ مجله عروسک سخنگو چاپ شده است. این داستان‌ها به اذعان دست‌اندرکاران نشریه در هنگام ارائه از سوی کودکان عینا و بدون ویرایش مکتوب گردیده و برای چاپ در اختیار آنان قرار گرفته است. پس از دسته‌بندی داستان‌ها در چهار گروه دختران ۵-، ۴ و ۵-۶ ساله و پسران ۴-۵ و ۵-۶ ساله، داستان‌های به روش‌های تحلیل کلام بررسی گردید و نمونه‌هایی که در آن‌ها نشانه‌ای از ویرایش و یا تغییر جهت مفهوم‌سازی از سوی افرادی جز کودک (مثلا والدین او) صورت گرفته بود، کنار گذاشته شد. به علاوه تلاش شد داستان‌هایی مورد بررسی قرار گیرند که زبان نخست راوی، در صورت دو یا چند زبانه بودن، فارسی باشد. در نهایت ۷ داستان به ازای هر گروه ۴-۵ ساله، ۱۰ داستان به ازای هر گروه ۵-۶ ساله و در مجموع ۳۶ داستان انتخاب گردید و به لحاظ ابزارهای انسجامی مورد بررسی قرار گرفت.

۸-۱ سازمان‌بندی پژوهش

این پایان‌نامه از پنج فصل به اضافه کتاب‌نامه و واژه‌نامه تشکیل شده است. در فصل اول مقدماتی مطرح شده است همچون طرح کلی تحقیق، اهداف، روش و اهمیت تحقیق، سوال‌های مطرح در تحقیق. در فصل دوم پس از معرفی نظریه نقش‌گرای هلیدی، مفاهیم بنیادین و اصلی نظریه وی تشریح شده و چارچوب لازم برای انجام تحقیق نمودار می‌گیرد. فصل سوم به پیشینه مطالعات صورت گرفته در حوزه انسجام می‌پردازد. در فصل چهارم به تحلیل داده‌ها خواهیم پرداخت و در فصل پنجم با ارائه جمع‌بندی از تحلیل‌های صورت گرفته خلاصه تحقیق ارائه شده و نتیجه‌گیری می‌شود. کتاب‌نامه در انتها آمده است و واژه‌نامه نیز به دو صورت فارسی-انگلیسی و انگلیسی-فارسی مرتب شده است.

فصل دوم

مباحث نظری

۱-۲ مقدمه

از ویژگی‌های بارز مقدمه‌ای بر دستور نقش‌گرایی هلیدی (۱۹۹۴، ۲۰۰۴) آن است که در این کتاب زبان‌شناسی و جامعه‌شناسی هم راستا شده‌اند. به عبارت دیگر هلیدی در بررسی‌های زبانی عناصر مرتبط در یک فرهنگ یا جامعه را که تشکیل دهنده‌ی بافت هستند، مورد توجه قرار می‌دهد. می‌دانیم که زبان نظامی نشانه‌شناختی است؛ یعنی نظامی که بطور قراردادی رمزگذاری شده‌است. زبان مجموعه‌ای از امکانات و انتخاب‌هاست. مشخصه‌ی این نظام نشانه‌شناختی آن است که دارای امکانات محدود و مانع‌الجمع است و هر امکان بالفعل در این نظام معنای خود را از مجموعه‌ی انتخاب‌های بالقوه کسب می‌کند. این نوع تحلیل از

زبان به ما این امکان را می‌دهد تا مناسب یا نامناسب بودن انتخاب‌ها را با توجه به بافت تعیین کنیم و این دقیقاً ویژگی بارز دستور نقش‌گراست. در ادامه مفاهیم بنیادین در نگره نقش‌گرایی بحث می‌شوند.

۲-۲ انسجام

هلیدی و حسن (۱۹۷۶: ۴) درباره انسجام^۱ می‌گویند: «مفهوم انسجام نشان دهنده‌ی پیوندهای معنایی ضروری است که به وسیله آن هر قطعه از گفتار یا نوشتار می‌تواند به عنوان متن نقش ایفا کند». انسجام به کمک ابزارهای انسجام‌واژگانی^۲، ارجاع^۳، جایگزینی^۴، حذف^۵ و پیوندها^۶ حاصل می‌گردد.

۲-۲-۱ انسجام‌واژگانی

عبارت‌است از ارتباط میان واحدهای واژگانی در جملات مختلف یک متن. در این‌جا اثر انسجامی از طریق تداومی که در معنای واژگانی وجود دارد، حاصل می‌شود. انسجام‌واژگانی غالباً از روش‌های زیر در جملات اعمال می‌شود.

۲-۲-۱-۱ تکرار^۷

از روشن‌ترین نمونه‌های انسجام‌واژگانی است که در آن یک واژه از بندهای قبل عیناً در بندهای بعدی تکرار می‌شود.

مثال ۱. آن مرد آمد. آن مرد در باران آمد.

در مثال فوق تکرار گروه اسمی آن مرد موجب ایجاد انسجام در متن می‌گردد.

---

1. cohesion
2. lexical cohesion
3. reference
4. substitution
5. ellipsis
6. conjunctives
7. repetition